

Paralelizm Barucha Spinozy

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Katarzyna Szmaglińska, *Filozofia Barucha Spinozy w świetle "drugiego" odkrycia nieświadomości*, „Folia Philosophica” 2010, nr 28, s. 104–106.
- Źródło: Baruch Spinoza, *Etyka*, tłum. Ignacy Myślicki, Warszawa 2010, s. 7.
- Źródło: Kartezjusz, *Rozprawa o metodzie*, tłum. T. Boy-Żeliński, Warszawa 2008, s. 72.
- Źródło: Baruch Spinoza, *Etyka*, tłum. Ignacy Myślicki, Warszawa 2010, s. 132.

Paralelizm Barucha Spinozy

Źródło: Brbbl, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Czy zastanawialiście się kiedyś nad tym, czym są ciało i umysł oraz jakie zachodzą między nimi relacje? Wiek XVII w dziejach kultury Europy stał się niezwykle ważny dla rozwoju tego zagadnienia w filozofii. To właśnie w tym czasie René Descartes spisuje swoje dwa najbardziej rozpoznawalne dzieła: *Rozprawa o metodzie* oraz *Medytacje o pierwszej filozofii*, w których opisuje relację ciała i umysłu. Młody niderlandzki myśliciel, Baruch Spinoza, początkowo zafascynowany Kartezjuszem, sporządza krytykę rozważań francuskiego uczonego. W wyniku długotrwałej pracy powstaje dzieło pt. *Etyka w porządku geometrycznym dowiedziona*, w którym Spinoza przedstawia własną wizję tego, czym jest ciało i umysł.

Twoje cele

- Zapoznasz się z fragmentami dzieła Barucha Spinozy pt. *Etyka*.
- Zrozumiesz istotę stanowiska filozoficznego o nazwie paralelizm.
- Przeanalizujesz różnice zachodzące pomiędzy dualizmem psychofizycznym Kartezjusza a paralelizmem Spinozy.

Przeczytaj

Prawdopodobnie zastanawiając się nad definicją ciała i umysłu, próbujecie sobie wyobrazić, jakie zachodzą między nimi relacje. Czy ciało kieruje umysłem, czy też umysł kieruje ciałem? Gdzie znajduje się umysł? Z tego rodzaju pytaniami zmierzali się również dwaj siedemnastowieczni myśliciele: René Descartes oraz Baruch Spinoza. Pochodzący z Francji Kartezjusz twierdził, że istnieją dwie **substancje**, które filozof nazywa odpowiednio: *res extensa* (rzecz rozciągła) i *res cogitans* (rzecz myśląca). Zdaniem tego filozofa ciało, czyli rzecz rozciągła, charakteryzuje się tym, że zajmuje określone miejsce w przestrzeni. Natomiast umysł, rzecz myśląca: „Jest to rzecz, która wątpi, pojmuje, twierdzi, przeczy, chce, nie chce, a także wyobraża sobie i czuje”¹. Co ważniejsze, Kartezjusz utożsamia istotę ludzką z *res cogitans*, podkreślając nadrzędność umysłu wobec ciała. Filozof w *Rozprawie o metodzie* pisze:

((Kartezjusz

Rozprawa o metodzie

Poznałem stąd, że jestem substancją, której całą istotą lub naturą jest jedynie myślenie, i która, aby istnieć, nie potrzebuje żadnego miejsca ani nie zależy od żadnej rzeczy materialnej; tak, iż to JA, to znaczy dusza, przez którą jestem tym, czym jestem, jest zupełnie odrębna od ciała, a nawet jest łatwiejszą do poznania niż ono, i że gdyby nawet ono nie istniało, byłaby i tak wszystkim, czym jest.

Źródło: Kartezjusz, *Rozprawa o metodzie*, tłum. T. Boy-Żeliński, Warszawa 2008, s. 72.

Stanowisko filozoficzne zaproponowane przez Kartezjusza nazywamy **dualizmem psychofizycznym**. Zastanówmy się, co wynika z rozważań autora *Rozprawy*. Utożsamienie ludzkiej podmiotowości z umysłem spowodowało, iż ciało postrzegano jako coś, co nie jest mną samym, a więc jest czymś przygodnym, co ulega rozpadowi. Warto dbać tylko o wieczny umysł, duszę, która przetrwa śmierć ciała. Kartezjańska perspektywa bardzo szybko stała się obowiązującym światopoglądem Europejczyków, wpisującym się w chrześcijańskie tradycje Starego Kontynentu.

Ciekawostka

Dualizm psychofizyczny umożliwia futurystyczne rozważania dotyczące zaawansowanej protetyki, a więc tworzenia zaawansowanych cielesnych implantów. To w kontekście tego stanowiska możemy zadać pytanie: czy w przyszłości będzie możliwa pełna cyborgizacja, a więc wymiana niemal wszystkich organów i kończyn na ich bardziej zaawansowane technologiczne odpowiedniki?

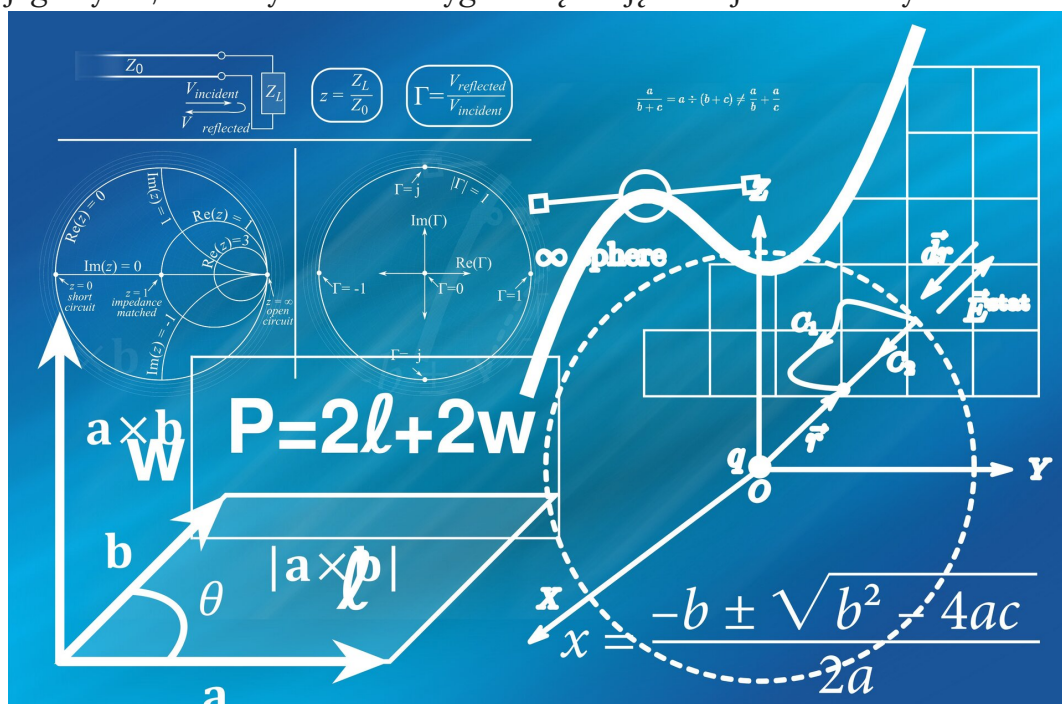
GHOST IN THE SHELL

Słynna seria komiksów i filmów animowanych, występujących pod wspólnym tytułem *Ghost in the Shell*, uznawana jest za jedną z najlepszych produkcji z gatunku cyberpunk. W ramach kolejnych epizodów autorzy rozwijają wizję przyszłości obrazującą, w jaki sposób rozważania dotyczące ciała i umysłu wpłyną na nasze codzienne życie, a także jakie problemy łączą się z tym zagadnieniem w ramach rozwoju zaawansowanych technologii.

Źródło: DreamWorks, domena publiczna.

Spinozański paralelizm

Baruch Spinoza, dobrze zaznajomiony z pismami Kartezjusza, filozofa, który stał się słynny już za swojego życia, stworzył bardzo oryginalną wizję relacji ciała i umysłu.

Zarówno Kartezjusz, jak i Spinoza byli zafascynowani geometrią, dziedziną matematyki, która zajmuje się zagadnieniem figur geometrycznych, wyznaczaniem różnego rodzaju przestrzeni oraz ich pomiarów. Swoje

zainteresowania matematyczne niderlandzki filozof przekładał na rozważania filozoficzne. Główne dzieło Spinozy zostało zatytułowane *Etyka w porządku geometrycznym dowiedziona*, ponieważ to właśnie geometria posłużyła filozofowi za wzór nieomylnego sposobu przeprowadzania wywodu. W swoim traktacie Spinoza na samym początku sporządza aksjomaty, czyli twierdzenia uznawane za bazowe, których treść jest niepodważalna. Na bazie podstawowych założeń filozof prowadzi dalsze rozważania, co czyni jego dzieło niezwykle specyficznym w odbiorze.

Źródło: domena publiczna.

W swoim dziele pt. *Etyka* niderlandzki filozof dowodził, że istnieje tylko jedna substancja, utożsamiana przez myśliciela z bezosobowym Bogiem lub po prostu przyrodą. Jak pisze Spinoza: „Przez Boga rozumiem byt nieskończony bezwzględnie, to znaczy substancję, składającą się z nieskończenie wielu atrybutów, z których każdy wyraża istotę wieczną i nieskończoną”². W tym kontekście autora *Etyki* uznajemy za **monistę** i **panteistę**. Definicja substancji Spinozy jest bardzo interesująca. Spróbujmy ją sobie zobrazować. Wyobraźmy sobie pudełka różniące się od siebie rozmiarem. Największe z nich zawiera wszystkie pozostałe, które z kolei mogą zawierać w sobie mniejsze pudełka lub znajdować się obok pudełek tej samej wielkości. Tym sposobem każde z pudełek pozostaje w różnych rodzajach relacji z innymi pudełkami. Oczywiście nasza metafora jedynie w przybliżeniu ukazuje tok rozumowania Spinozy. Substancja, jak twierdzi myśliciel, charakteryzuje się nieskończonością: gdyby miała jakieś granice, oznaczałoby to, że znajduje się w innej substancji, która jeżeli również miałaby granice, musiałaby znajdować się w kolejnej substancji – i tak w nieskończoność.

Paralelizm psychofizyczny wyklucza wszelką przyczynową interakcję między umysłem a ciałem, ponieważ wydaje się nie do pomyślenia, aby dwie substancje tak radykalnie różne w naturze mogły wpływać na siebie w jakikolwiek sposób. Zjawiska psychiczne i fizyczne są postrzegane jako dwie serie doskonale skorelowanych zdarzeń. Przykładem mogą być dwa zsynchronizowane zegary, które utrzymują idealny czas.

Paralelizm jest zwykle kojarzony z Gottfriedem Wilhelmem Leibnizem, który utrzymywał, że Stwórca zapewnił

doskonałą korelację między umysłem a ciałem na początku czasu w „ustalanej z góry harmonii”, oraz z okazjonalizmem Malebranche’a.

Źródło: Pxfuel, domena publiczna.

Jak zatem rozumieć ciało i umysł w kontekście filozofii Spinozy? Zarówno ciało, jak i umysł stanowią atrybuty jednej substancji, co czyni je powiązanymi. Ciało i umysł są jak awers i rewers jednej monety. W jedności substancji – dwoistość jej atrybutów. Mimo braku wzajemnego oddziaływania duszy (umysłu) i ciała, jest wzajemne współistnienie i doskonała zgoda. Stanowisko filozoficzne Spinozy wyraża krytykę dualizmu psychofizycznego Kartezjusza. W *Etyce* możemy przeczytać, że:

((Baruch Spinoza

Etyka

[...] dusza i ciało są jedną i tą samą rzeczą pojmowaną już to z punktu widzenia atrybutu myślenia, już to z punktu widzenia atrybutu rozciągłości. Stąd pochodzi, że porządek, czyli powiązanie rzeczy jest jedno [bez względu na to], czy pojmujemy przyrodę z punktu widzenia tego czy tamtego atrybutu, a więc, że porządek czynnych i biernych stanów naszego ciała z natury jest jednoczesny (*simul sit*) z porządkiem czynnych i biernych stanów duszy.

Źródło: Baruch Spinoza, *Etyka*, tłum. Ignacy Myślicki, Warszawa 2010, s. 132.

Stanowisko Spinozy w sporze o charakter relacji pomiędzy zjawiskami fizycznymi i psychicznymi możemy zaliczyć do **paralelizmu**. Odrzuca on pomysł o wzajemnym oddziaływaniu duszy i ciała, ponieważ pomiędzy nimi zachodzi tożsamość bytowa wynikająca z jedności substancji. Pomysł niderlandzkiego myśliciela polega na tym, aby obydwa atrybuty jednej substancji ujmować poprzez siebie nawzajem, to jest jako dwie jakości tego samego. Co ważniejsze, rozważania Spinozy możemy uznać za moment, w którym ciało zostaje poddane filozoficznemu namysłowi. W tym kontekście słowa Spinozy możemy uznać za przełomowe w dziejach filozofii: „A przecież nikt dotychczas jeszcze nie ustalił, do czego ciało jest zdolne, tj. nikt dotychczas nie dowiedział się na drodze doświadczenia, co może zdziałać ciało na mocy samych tylko praw przyrody, o ile rozważa się ją wyłącznie jako cielesną, a czego nie może, jeśli nie jest zdeterminowana przez duszę”³.

Słownik

dualizm

(łac. *dualis* – podwójny) stanowisko filozoficzne polegające na uznawaniu istnienia dwóch niesporowadzalnych do siebie substancji, np. ciała i umysłu

monizm

(gr. *monos* – jedyny) stanowisko filozoficzne polegające na uznawaniu istnienia jednej substancji przejawiającej się na wiele sposobów w postaci zróżnicowanych bytów
panteizm

(gr. *pan* – wszystko, *theos* – bóg) stanowisko filozoficzne polegające na utożsamianiu bezosobowego Boga ze światem, przyrodą
paralelizm

(gr. *parallelismos* – zestawienie, porównanie) stanowisko w sprawie stosunku sfery psychicznej do fizycznej, w myśl którego ani zjawiska psychiczne nie oddziałują na fizyczne, ani fizyczne na psychiczne (jak głosi interakcjonizm), lecz oba te rodzaje zjawisk w swym przebiegu zachodzą równolegle
substancja

(łac. *substantia* – byt, podłoże, istota, podmiot) istniejący byt o określonych właściwościach

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z audiobookiem. Wyjaśnij własnymi słowami różnicę między pragnieniem a pożądaniem według Spinozy, odnosząc się do paralelizmu. Swoją odpowiedź zapisz w postaci krótkiej notatki.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P9gOVveio>

Katarzyna Szmaglińska

Filozofia Barucha Spinozy w świetle "drugiego" odkrycia nieświadomości

Spinoza jest przede wszystkim metafizykiem, monistą, jego psychologia wyłania się z jego metafizyki. Z monizmu Spinozy wynika, że każde ludzkie działanie musi być manifestacją natury (boga), częścią nieskończonego łańcucha przyczyn i skutków. Muszą więc istnieć prawa i reguły rządzące ludźmi, co więcej, te prawa i reguły muszą być przypadkiem bardziej ogólnych praw i reguł rządzących całą naturą. W takiej wizji nie ma miejsca na przypadek, więc nawet irracjonalne zachowania można racjonalnie wyjaśnić. Podstawową zasadę metafizyczną podał Spinoza w III części *Etyki...*, w twierdzeniu 6: „Każda rzecz tak dalece, jak jest sama w sobie (*quantum in se est*), dąży (*conatur*) do zachowania swego bytu”.

Oba użyte w tym zdaniu terminy: *quantum in se est* i *conatur*, można traktować jako synonimy, które oznaczają niezależność od przyczyn zewnętrznych. Każdy byt, w tym człowiek, dąży więc, zdaniem Spinozy, do samozachowania i podniesienia poziomu swej mocy. Pożądanie jest dążeniem człowieka do zachowania swego bytu. Działać, żyć, zachowywać swój byt oznaczają to samo; co więcej, oznaczają dobro (pożądanie dobra, własnego pożytku). „Ta dążność, gdy należy do samego umysłu, nazywa się wolą [*voluntas*], natomiast gdy należy do umysłu i ciała razem, nazywa się popędem [*appetitus*]. W ten sposób popęd nie jest niczym innym, jak samą treścią człowieka, z natury którego wynika koniecznie to, co służy do jego zachowania, i dlatego człowiek jest wyznaczony do działania w tym kierunku. Pomiędzy popędem a pożądaniem

[*cupiditas*] jest tylko ta różnica, że pożądanie zazwyczaj przypisuje się ludziom, o ile są świadomi swego popędu, i dlatego daje się określić w sposób następujący: pożądanie jest to popęd łącznie ze świadomością tegoż”.

Z faktu, że Spinoza (przy założeniu monizmu, jedności świata, w tym człowieka) wybrał dwa terminy („popęd” – odnoszący się do ciała, „pożądanie” – odnoszący się do sfery myśli) na określenie tego samego, wynika, że to, co dzieje się w ciele, musi mieć swój odpowiednik w myśli i odwrotnie. Można jednak zauważyć w przytoczonym fragmencie, że Spinoza (...) przyznaje, że ludzie (podobnie jak inne byty) mogą nie być świadomi swego popędu, co ma dodatkowe potwierdzenie w następującym fragmencie: „[...] nie uznaję żadnej różnicy pomiędzy ludzkim popędem a pożądaniem, albowiem czy człowiek jest świadomy swego popędu, czy nie, popęd pozostaje ten sam”.

Katarzyna Szmaglińska, *Filozofia Barucha Spinozy w świetle "drugiego" odkrycia nieświadomości*, „Folia Philosophica” 2010, nr 28, s. 104–106.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Dla zainteresowanych

Polecenie 2

Zapoznaj się z treścią audiobooka dotyczącą psychoanalizy Freuda. Spróbuj wskazać podobieństwa i różnice między teorią Freuda a filozofią Spinozy.

Psychoanaliza Freuda: id, ego, superego

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P9gOVveio>

Świadomość jest tą sferą ludzkiej psychiki, która wiąże nas ze światem. Świadome są percepcje, czyli wrażenia zmysłowe, na podstawie których tworzymy sobie obraz zewnętrznej wobec naszej świadomości rzeczywistości. W świadomości również formułujemy racjonalne kryteria postępowania.

Przedświadomość to sfera, w której znajdują się wszystkie treści, jakich sobie aktualnie nie uświadamiamy, lecz jakie możemy sobie w pewnym momencie uświadomić. To

pamięć oraz wiedza, którą zdobyliśmy.

Nieświadomość jest sferą biologicznych popędów. Treści nieświadome są wyparte – oznacza to, że nie mogą one zostać uświadomione. Manifestują się w świadomości tylko pod postacią symboli – np. w marzeniach sennych. Symbole te są znakiem niezaspokojonych pragnień.

Ego, czyli Ja. Obronny biegun osobowości, pośredniczący w konflikcie między *id* a *superego*. Nasze wyobrażenie o sobie, o świecie oraz nasza racjonalność są próbą pogodzenia ze sobą sprzecznych dążeń popędów i sumienia. Zwróć uwagę, że ta świadoma, racjonalna strona naszej psychiki jest według Freuda tylko częścią życia psychicznego człowieka.

Superego, czyli Nad-Ja. To część naszej osobowości, która stara się stłamsić popędy *id*. *Superego* można porównać do sumienia, jeśli zgodzimy się z Freudem, że sumienie jest kształtowane przez proces wychowania. Polega ono na uwewnętrznieniu przez jednostkę nakazów i zakazów rodzicielskich, społecznych i kulturowych. Te uwewnętrznione normy tworzą w *superego* ideał osobowy, któremu jednostka stara się sprostać w swoich czynach.

Id, czyli To. Popędowy i biologiczny biegun osobowości. W przeciwieństwie do *ego*, *id* jest nieuporządkowane i chaotyczne. Stanowi rezerwuar bezosobowego żywiołu *libido* – energii seksualnej, która dynamizuje życie psychiczne jednostki, będąc podstawą jej dążeń. Zarazem trwa ona w nieustannym konflikcie z uporządkowaną i racjonalną sferą *superego*.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Uzupełnij tekst właściwymi elementami.

teorię afektów, rodzajów pobudzeń zachodzących pomiędzy powiązаныmi ze sobą ciałami, ciało, tabelę kategorii bytów idealnych i ich przemian., teorię idei, umysł

Spinoza, dowartościowując

.....

w swoich rozważaniach filozoficznych, tworzy

....., czyli

.....

Ćwiczenie 4

Wskaż zdania fałszywe i prawdziwe.

	prawda	fałsz
Rozważania Spinozy uznajemy za krytykę kartezjanizmu.	☐	☐
Spinoza stworzył dzieło pt. <i>Medytacje o pierwszej filozofii</i>	☐	☐
Stanowisko rozwijane przez Spinozę nazywamy dualizmem psychofizycznym.	☐	☐

Ćwiczenie 5

Połącz pojęcia i ich rozwinięcia.

zajmuje określone miejsce w przestrzeni., wątpi, pojmuje, twierdzi, przeczy, chce, nie chce, a także wyobraża sobie i czuje., to jeden z wielu atrybutów substancji., to dziedzina wiedzy, która posłużyła Spinozie za inspirację do stworzenia dzieła pt. *Etyka*

Rzecz myśląca	
Rzecz rozciągła	
Ciało	
Geometria	

Ćwiczenie 6

Zapoznaj się z definicją substancji przedstawioną przez Spinozę w *Etyce*. Zastanów się, co może z niej wynikać. Odpowiedź zapisz w formie krótkiej notatki.

” Baruch Spinoza

Etyka

Przez substancję rozumiem to, co istnieje (*est*) samo w sobie i pojmowane jest samo przez siebie, czyli to, czego pojęcie nie wymaga pojęcia innej rzeczy, za pomocą którego musiałoby być utworzone.

Źródło: Baruch Spinoza, *Etyka*, tłum. Ignacy Myślicki, Warszawa 2010, s. 7.

Ćwiczenie 7

Zastanów się nad relacją ciała i umysłu w rozważaniach Spinozy oraz Kartezjusza. Jakie mogą z nich wynikać konsekwencje, wykraczające poza pierwotne zagadnienie? Odpowiedź zapisz w formie krótkiej notatki.

Ćwiczenie 8

Zastanów się, dlaczego system Spinozy uznaje się za stanowisko monistyczne i panteistyczne. Zapisz swoją odpowiedź w postaci krótkiej notatki.

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Paralelizm Barucha Spinozy

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

3. René Descartes. Uczeń:

4) omawia poglądy jednego z następujących kontynuatorów filozofii René Descartesa: Gottfrieda Wilhelma Leibniza lub Barucha Spinozy;

III. Wybrane problemy filozofii.

5. Wybrane spory antropologiczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

2) o relację umysł – ciało (dualizm – monizm materialistyczny lub naturalistyczny);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przedstawia założenia paralelizmu Barucha Spinozy;
- wskazuje elementy monizmu i panteizmu w myśli filozoficznej Spinozy;
- porównuje paralelizm Spinozy z dualizmem psychofizycznym Kartezjusza.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Paralelizm Barucha Spinozy”. Prosi uczestników zajęć o rozwiązanie ćwiczenia nr 1 z sekcji „Sprawdź się” na podstawie treści w zakładce „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Prowadzący zajęcia loguje się na platformie. Na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika wyświetla temat lekcji, następnie omawia cel zajęć i informuje uczniów o ich planowanym przebiegu. Wspólnie z uczniami ustala kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Zalogowany na platformie nauczyciel, po wyświetleniu dostępnego w panelu użytkownika raportu, kontroluje przygotowanie uczniów do lekcji: weryfikuje, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym przed lekcją e-materiałem. Wybrani uczniowie prezentują efekty pracy w domu. Pozostali uczniowie zadają pytania prezentującym oraz uzupełniają informacje. Tę część lekcji kończy krótka dyskusja wokół poruszonej tematyki. Po zakończeniu dyskusji chętna/wybrana osoba przedstawia wnioski.

3. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Czy człowieka da się zastąpić sztuczną inteligencją?*

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu zawartego w sekcji „Przeczytaj”, jeśli nauczyciel – na podstawie raportu na platformie – uważa, że przygotowanie uczniów jest wystarczające, może pominąć tę czynność. Uczniowie indywidualnie zapisują pięć najważniejszych ich zdaniem kwestii poruszanych w tekście. Następnie w parach porównują swoje wybory. Nauczyciel prosi wybrane pary o podsumowanie swojej pracy.
2. **Praca z multimediami.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Audiobook”. Wybrany uczeń odczytuje treść polecenia 1: *Zapoznaj się z audiobookiem. Wyjaśnij własnymi słowami różnicę między pragnieniem a pożądaniem według Spinozy, odnosząc się do paralelizmu. Swoją odpowiedź zapisz w postaci krótkiej notatki.* Klasa dzieli się na grupy i opracowuje propozycje odpowiedzi. Przedstawiciel wskazanej grupy prezentuje propozycję rozwiązania zadania, a pozostali uczniowie komentują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedzi uczniów, udzielając im informacji zwrotnej.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 2–5. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.
4. Następne ćwiczenie nr 6, wyświetlone przez nauczyciela na tablicy, uczniowie rozwiązują w grupach 4-osobowych. Po jego wykonaniu i uzgodnieniu przez każdą grupę wspólnego oraz jednoznacznego wyboru następuje omówienie rezultatów na forum klasy.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wspólnie z uczniami poddaje refleksji proces dydaktyczny: czego się uczniowie nauczyli, czy osiągnęli założone cele?
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 7 i 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- António Damásio, *W poszukiwaniu Spinozy. Radość, smutek i czujący mózg*, Poznań 2005.
- Steven M. Nadler, Władysław Jeżewski, *Spinoza*, Warszawa 2002.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie zapoznają się z multimedium w sekcji „Audiobook” i przygotowują do niego pytania. Następnie zadają je sobie nawzajem, sprawdzając stopień przyswojenia jego treści.